

7. Hall J. M. A story of using weblogs in English teacher training [Електронний ресурс] / James M. Hall // JALT2005 Conference Proceedings. – 2006. – р. 723-734. – Режим доступу : <http://jalt-publications.org/archive/proceedings/2005/E040.pdf>.

8. QuestGarden: where great WebQuest grow [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://questgarden.com>.

О. А. Зелік

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(м. Полтава)

«НЕВРІВНОВАЖЕНІСТЬ, ПОРИВ І БУНТІВЛИВЕ ШУКАННЯ» (В. Винниченко в літературно-критичних розвідках М. Могилянського)

Вивчення і засвоєння досвіду та наукової спадщини видатних представників літературознавства, відновлення національних традицій української науки – одне із пріоритетних завдань істориків літератури. «Не просто декларовані наступність, тяглість, увага й повага до традицій, літературознавчої зокрема, а принципове опертя на набуте», – наголошує В.Дончик [2, с. 37]. Г.Костюк у монографії «В.Винниченко та його доба», піднімаючи питання всебічного вивчення творчості Винниченка сучасним літературознавством, зауважував, що на початку ХХ століття «закладалася міцна основа винниченкознавства як окремої ділянки в історії української літератури» [4, с. 5]. Серед найвидатніших критиків і публіцистів початку минулого століття, які активно студіювали над творами Винниченка, Костюк згадує і Михайла Могилянського. Сьогодні в тій чи іншій мірі проаналізовані погляди на творчість Володимира Винниченка І.Франка, С.Єфремова, Д.Чижевського, Лесі Українки, А.Ніковського, О.Грушевського, М.Євшана та ін. На жаль, літературознавчі та літературно-критичні праці М.Могилянського залишаються маловідомими широкому загалу, а його наукова спадщина не вивчена і не прокоментована. Тож на часі аналіз літературно-критичного доробку дослідника у галузі «винниченкознавства», адже індивідуальний хист, майстерність, начитаність, інтуїція і світогляд кожного з літературознавців диктують йому власний спосіб мислення, тлумачення текстів і нарацій [2, с. 37].

Літературний доробок Винниченка постійно перебував у полі наукових та літературно-критичних зацікавлень Могилянського. «Володимир Винниченко» («Новий енциклопедичний словник» Ф.Брокгауза і І.Єфрона), «Нова п'єса В.Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» («Літературно-науковий вісник», «Речь», «Бюллетени литературы и жизни», 1911), «Коцюбинський і Винниченко» («Украинская жизнь», 1912), «В.Винниченко. Твори» («Речь», 1915), «Брехня» Винниченка на Александрінській сцені» («Украинская жизнь», 1916), презентація нових творів Винниченка у щорічних оглядах української літератури («Русская мысль», 1911–1914), аналіз літературного доробку письменника в передмовою до хрестоматій «Від Гр.Квітки до Великої революції» (1927) та «Веселий оповідач. Книга гумору і сатири» (1927), участь у Диспуті про «Сонячну машину» В.Винниченка в київському Домі вчених (1928) – такі статті та рецензії критика нам вдалося відшукати та залучити до аналізу.

Осмилення вченим своєрідності творчого стилю В.Винниченка найповніше представлено у статті «Коцюбинський і Винниченко» (1912). Жанрові особливості рецензій та журнальних оглядів (велика кількість фактичного матеріалу, бажання критика показати неабиякі надбання сучасної української літератури) не дали можливості розкритися вповні інтерпретаторській та критичній майстерності дослідника літератури, але ці праці доповнюють літературознавчий доробок дослідника, засвідчують зміни його поглядів на творчість письменника, допомагають простежити формування ідейно-естетичних пріоритетів науковця.

Для Могилянського літературна критика була засобом, який допомагав підкреслити і потвердити органічність української літератури у загальноєвропейській. Він обстоював самобутність української культури, прагнув спростувати уявлення про інтелігентську надуманість українського національного руху, «новим адвокатом українського письменства перед судом російського читача» назвав літературознавця М.Зеров[3, с. 140]. Учений активно долучався до творення нової естетичної парадигми в українській культурі, у пу-

блікації «Про культурну творчість» (1912) науковець окреслив культурологічні домінанти українського мистецтва: культурна інтеграція України, орієнтація на кращі зразки європейського мистецтва, націоналізація світової культури, самостійна творчість нових культурних цінностей, узгодження національних завдань із світовим культурним прогресом. Створення культурних цінностей, за переконанням дослідника, – найкращий і найбільш надійний засіб заявити про себе в культурному середовищі Європи, а найновіші завоювання українства свідчили, що «українцям є з чим показатися на люди» [12, с. 13]. Окреслюючи коло письменників, які, на його думку, піднесли українську культуру до європейського рівня, виділяє і «стихійний талант Винниченка» [12, с. 13].

Стаття «Коцюбинський і Винниченка» була своєрідним продовженням поглядів літературознавця на пріоритетні шляхи розвитку української культури: «У безперервних, не дивлячись на досить «поважну» давність «українського питання», суперечках про межі «допустимої» самостійності української культури найбільш переконливим аргументом, безперечно, є розвиток української художньої літератури (курсив наш – О.З.). При достатній увазі до голосу цього «аргументу» повинно, наприклад, вельми зблякнути твердження про те, що весь сучасний український рух носить характер інтелігентської надуманості. За найнесприятливіших умов художники українського слова створювали художні, культурні цінності, все більше і більше привертаючи нині до себе увагу «зі сторони» [11, с. 56]. Критик переконаний, Коцюбинський і Винниченка – два найбільші видатні сучасні українські письменники-художники – potwierдили належність української культури до європейської. Проте, як засвідчує автор, дане дослідження «не претендує бути досвідом подібної оцінки», його завдання обмежується «короткою літературною характеристикою» [11, с. 56] творчого здобутку майстрів слова.

«Естетичної врівноваженості в ньому нема і сліду. <...> неврівноваженість, порив і бунтівливі шукання» [11, с. 60], – таким бачився художній темперамент «експансивного художника» Винниченка Могілянському [11, с. 61]. Критик відзначає пошук письменником не художніх, а моральних і суспільних цінностей; тому і розквіт художнього таланту митця вбачає «в інтерпретації бурної епохи визвольного руху» [11, с. 60]. Пошуки душевної цілісності, внутрішня гармонія почуттів і розуму, індивідуалізм і громадськість, яка зв'язує людину обов'язками, проблема статі – так визначає дослідник проблематику Винниченкових творів, наголошуючи, що письменник піддає переоцінці всі цінності, нічого не приймає на віру. Літературознавець переконаний, предметом художніх зацікавлень письменника найчастіше стають внутрішні розлади в людині: «Пильним поглядом вдивляється художник в ірраціональні сили, в те дещо, що більше і менше нас, дещо темне і стихійне, що руйнує нашу душевну цілісність, торжествує свою перемогу над нами і нашими почуттям» [11, с. 60]. Та, найбільш важливим залишається для дослідника, який у своїх літературознавчих зацікавленнях формувався під впливом естетичних пошуків культурно-історичної школи, той факт, що «гострі кути своєрідної ідеології ще не проривають художньої тканини» творів [11, с. 61].

Аналізувати літературні явища не в контексті суспільно-політичного життя, а з естетичних позицій – таке завдання ставив перед собою Могілянський-критик, тому його розвідки рясніють суперечливими характеристиками: від захоплення до різких зауважень. Дослідник то засвідчує, що «яскравий художній талант молодого белетриста В.Винниченка досяг великих висот», а «цікавий, часто захоплюючий життєвий матеріал бурного періоду останніх років оброблений у них (оповіданнях – О.З.) великим художником і тонким психологом (курсив наш – О.З.)» [7, с. 24], то констатує «кризу, з якої не видно виходу» [9, с. 18]. У його оглядах «бліді, анемічні, художньо непереконаливі» [8, с. 21] «Співочі товариства» сусідять із «яскравою і барвистою» [8, с. 21] п'єсою «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»; «цілком гідне свіжого і яскравого художнього дару письменника <...> невелике оповідання» «Федько-халамидник» [9, с.18] з оповіданнями «Таємниця», «Історія Акимового будинку», у яких «груба неохайність межує із шаржем без смаку» [9, с. 18]; «карикатура без міри і художнього такту» [10, с. 30] «Молода кров» представлена поряд з «чудовим психологічним оповіданням «Талісман» [10, с. 30] і т.п. Літературознавець «ловить» автора на «суперечностях», відшукує «зерно того настрою, яке повинно вивести талановитого художника із безвиході анархічної проповіді прямолінійного індивідуалізму, від підпорядкування елементарним тваринним інстинктам» до «народження

зрячих очей душі»[11, с. 62].

Найбільш привабливими з точки зору прагнення людини до внутрішньої свободи, звільнення від громадських обов'язків, пошуків «чесності з собою» літературознавець вважає твори «Шаблі життя», «Чесність з собою», «Брехня». «У тому, що замисел і вся побудова повісті («Шаблі життя» – О.З.) являється полемічною тенденцією, уже міститься її естетична оцінка (курсив наш – О.З.), а разом з тим і достатня підстава не рахуватися всерйоз з її прямолінійною «ідеологією», яка доводить до кінця проповідь тваринних інстинктів» [11, с. 61] – а от п'єса («Брехня» – О.З.) «дуже слабка за своєю концепцією» [7, с. 24]. Це не заважає дослідникові помітити в ній «розсипані блискітки, які свідчать про великий талант» письменника та відзначити «напружений тон» що «приковує увагу до поставленої проблеми»[7, с. 25]. Могилянському вдалося глибоко зазирнути у внутрішню тканину твору, зрозуміти задум митця: «Не в проповіді брехні в ім'я щастя людей <...>, а в тому внутрішньому відчутті, яке заважає їй в ім'я «чесності з собою» переступити через щастя, а може і через життя інших, полягає зерно цього нового настрою художника. І дуже зрозуміло, що із цього зерна, якщо його не заглушать софізми і хибні теорії, повинна вирости реабілітація зневаженої моралі, а разом з нею і громадськості. Пошуки і блукання художника, його помилки і падіння не пропадуть даром. Вони завжди прив'ють його душі святу ненависть до міщанства і вульгарності, що обернули великі сили влаштування особистого і суспільного життя людей в ідолів пригноблення і поневолення. Вільна моральна громадськість не буде «Великим молохом», вона прокладе шлях до відновлення цілісності людської особистості» [11, с. 62]. Критик визначає ідею «чесності з собою» центральною у творчості Винниченка і простежує її еволюцію від руйнування до відновлення людської моралі і внутрішнього світу особистості.

Як «свого роду подію» відзначає він постановку «Брехні» на сцені Александрінського «зразкового російського театру» 1916 р. У глядачів вистава відразу здобула великий успіх, але петербурзька преса рясніла негативними рецензіями. М.Могилянський пояснює це тим, що «професійні оцінювачі панове рецензенти глянули на неї з висот своєї достоїнності і з гидливим «Що може бути добре з Назарету?», осудили п'єсу як літературний твір»[13, с. 60]. Найбільше обурює дописувача, що рецензенти дозволяють собі звинувачувати Винниченка в наслідуванні російського драматурга Л.Андреева, не з'ясувавши, що твір українського автора був написаний на п'ять років раніше. «Український майстер дав театрові сильну, правдиву, захопливу драму. Александрінський театр мав «відвагу» включити її у свій репертуар; панове театральні рецензенти нічого не зрозуміли з драми і зробили ображений вигляд, мовляв, як можна «серйозним» знавцям Мельпомени подавати щось... «українське» [13, с. 63] – підсумовує дослідник. Однобоке трактування, невмотивована критика змусили літературознавця, який постійно наполягав на об'єктивній естетичній оцінці літературного твору, виступити із дискусійною рецензією.

Для літературно-критичних праць Могилянського прикметним є те, що детальному аналізу він піддає лише твори суперечливі, ті, які публіка сприймає неоднозначно, які відображають «бунтівливі пошуки плодовитого художника» [11, с. 62], а «відзначені печаттю великого художнього таланту» [11, с. 63] згадує лише побіжно. Дослідник потрактував критику як інтерпретацію конкретних явищ літератури, вважав, що вона повинна бути різною для широкого кола читачів і для самих письменників та науковців. Так, увагу критика привернув «цікавий задум і експресивний розвиток драматичної дії»[9, с. 22] у п'єсі В.Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». Митець, переконаний у художній довершеності твору, прагнув якнайбільше популяризувати його серед читачів; протягом 1911 р. надрукував рецензії у «Літературно-науковому віснику» (1911. – № 6), газеті «Речь» (15.08.1911. – № 222), «Бюллетени литературы и жизни» (Москва, 15.09.1911. – №1), коротко охарактеризував твір в огляді української літератури за 1911 р. Але всі ці роботи носять презентаційний характер, дослідник переконаний, п'єса «свідчить про великий талант Винниченка», але літературознавчого аналізу, на жаль, не подає. Коротко охарактеризувавши фабулу, відзначає, що «яскрава і барвіста п'єса», «захоплює своїм напруженим тоном, драматизмом наростаючої дії».

Як характерну рису художнього таланту Винниченка Могилянський відзначає «незрівнянний, тонкий гумор, однаково привабливий тоді, коли він являється свого роду

фасоном ставлення до життя («Зіна»), так і тоді, коли йому дається викривальне спрямування («Істинно українець»), чи коли він логічно витікає із сутності становища» [11, с. 64]. Літературознавець наголошує, що хоча Винниченко і не є «гумористом за основним рисам свого художнього обличчя, не ставлячи собі сатиричних завдань понад інші» [5, с. 30] дає неабиякі зразки гумору і сатири.

Критик характеризує стильову манеру Винниченка як «розхристаний імпресіонізм». Сучасні дослідники не поділяють цієї точки зору, але, на нашу погляд, слушною в цьому контексті є думка Л.Романюка, який зауважує, що «в багатьох випадках йшлося швидше про імпресіоністичність як певну рису поетики, манеру вислову, зображення, аніж як про цілісну стильову течію» [1, с. 16].

Могилянський високо оцінював творчість В.Винниченка, характеризував його як одного з найбільших видатних сучасних письменників із свіжим та яскравим художнім даром. Найцікавішими здобутками письменника вважав тонкий психологічний підхід до зображуваних подій і характерів (акцентуючи на цікавості психологічних арабесок та увазі до деталі), вміння художньо інтерпретувати суспільні проблеми, пошуки шляхів до відновлення цілісності людської особистості, переконання про необхідність бадьорого, енергійного життєбудування. Захоплення творчістю митця не заважала критикові відзначати стихійну хаотичність у його творчості, неврівноваженість, глибокий песимізм автора, схильність занадто просто вирішувати моральні проблеми, привносити в художню творчість зовсім не сумісні з нею елементи; добачати непродуманість і парадокси, недоліки мотивації деяких вчинків дійових осіб; вказувати на недостатньо опрацьовану мову, насичену русизмами.

М.Могилянський – письменник, літературознавець і літературний критик, перекладач, публіцист – був помітною постаттю в літературному житті початку ХХ століття. У своїй дослідницькій діяльності він продовжував та творчо розвивав традицію культурної інтеграції української культури у європейську, настанови якої творчо засвоїв з наукової та творчої спадщини М.Драгоманова і П.Куліша. Критик потрактовує поняття «європеїзму» у прилученні української культури/літератури до європейської, що в його інтерпретації дорівнювало інтелектуальному піднесенню та культурному розвитку. Дослідник, будучи глибоко обізнаним із тогочасними надбаннями як української, так і зарубіжної літератури, оцінює творчість В.Винниченка як вклад в «загальнолюдську творчість культури» [11, с. 56]. Н.Шумило зауважує, що науковець не лише «виявив глибоке розуміння творчості В.Винниченка» як літературний критик, а й як письменник продовжив його художні пошуки: «там, де В.Винниченко поставив крапку, М.Могилянський <...> пішов далі» [14, с. 185]. У літературно-критичних статтях Могилянського, які аналізують художні твори В.Винниченка, домінує естетична оцінка творів, акцентується увага на їхньому філософському та психологічному підґрунті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія журнальної літературної критики 20-х років ХХ століття: Навчальний посібник / Укладач Л.М. Романюк. – Миколаїв: Видавництво «Ліон», 2007. – 340 с.
2. Дончик В. Якщо з позицій національних і конструктивних (нотатки з приводу) // Слово і Час. – 2008. – № 9. – С.30–45.
3. Зеров М. Пам'яті М.Коцюбинського // Микола Зеров. Українське письменство. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. – С.139–143.
4. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. Дослідження, критика, полеміка. – Нью-Йорк, 1980. – 283 с.
5. Лебединський А. (Могилянський М.) Гумор і сатира в українській літературі // Веселий оповідач. Книга гумору і сатири. – К.: Сяйво, 1927. – 332 с.
6. Могилянський М. Винниченко Владимир // Новый энциклопедический словарь / издатели Ф.Брокгауз, И.Ефрон. – СПб. – 1911–1916. – Т.10. – С. 659–661.
7. Могилянський М. Українська література в 1910 г. // Русская мысль. – 1911. – Кн. 4. – С. 23–25.
8. Могилянський М. Українська література в 1911 г // Русская мысль. – 1912. – Кн. 3. – С. 20–24.
9. Могилянський М. Українська література в 1912 г // Русская мысль. – 1913. – Кн. 2. – С. 16–19.
10. Могилянський М. Українська література в 1913 г // Русская мысль. – 1914. – Кн. 2. – С. 27–31.
11. Могилянський М. Коцюбинський і Винниченко // Украинская жизнь. – 1912. – № 6. – С. 56–65.
12. Могилянський М. О культурному творчествѣ // Украинская жизнь. – 1912. – №4. – С. 7–16.
13. Могилянський М. «Брехня» В.Винниченка на Александринській сцені (У драматичному театрі Санкт-Петербурга) // Украинская жизнь. – 1916. – №3. – С.59–63.
14. Шумило Н. Михайло Могилянський // Літературна панорама. – К., 1990. – С. 181–192.